

فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم شماره چهارم (پیاپی ۱۲) زمستان ۱۳۹۹، صص ۲۴۵۴-۲۴۳۳

ارائه مدلی برای ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مورد مطالعه: دانشگاه علوم و تحقیقات تهران)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۵

فهیمة جمیری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۲۹

افسانه زمانی مقدم^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر ارائه مدلی برای ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه علوم و تحقیقات تهران بود. از لحاظ هدف پژوهشی کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها به روش توصیفی-پیمایشی با رویکرد آمیخته می باشد. جامعه آماری پژوهش در بخش کیفی شامل خبرگان آموزش عالی و متخصصین مرتبط با موضوع در دانشکده های دانشگاه علوم و تحقیقات تهران می باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و با اشباع نظری تعداد ۲۳ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در بخش کمی پژوهش جامعه آماری شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده های ذیربط بود که با استفاده از جدول نمونه گیری مورگان و روش نمونه‌گیری ترکیبی (خوشه ای- طبقه ای) تعداد ۳۸۷ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده در بخش کیفی مصاحبه نیمه ساختار یافته بود که روایی آن با استفاده از روش بررسی توسط اعضا و بازبینی توسط همکاران تایید شد. و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته در ۴۴ گویه به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شد. روایی پرسنامه با استفاده از نظر اساتید و خبرگان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ در مجموع برای کل پرسشنامه معادل ۰/۸۷ به دست آمد، تأیید شد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از شیوه‌های کدگذاری و نقل قول نویسی و آزمون تی و مدل یابی معادلات ساختاری در بخش کمی استفاده شد. بر اساس نتایج مسئولیت پذیری فردی شامل چهار زیر مقوله فرعی (هویت ملی، خود آگاهی، آینده نگری، خود توسعه ای)؛ مسئولیت پذیری اجتماعی شامل سه زیر مقوله فرعی (دیگر خواهی، توسعه پایدار، وفاق اجتماعی) و مسئولیت پذیری حرفه ای شامل ۵ زیر مقوله فرعی (دانش حرفه ای، فرهنگ نقد و انتقادپذیری، وجدان کاری، اخلاق حرفه ای، یادگیری مادام العمر) شناسایی شدند. در بخش ساختاری نیز مدل روابط بین متغیرهای پژوهش مدل اندازه گیری متغیرها با برازش مناسب تأیید شد.

کلمات کلیدی: مسئولیت پذیری فردی، مسئولیت پذیری اجتماعی، مسئولیت پذیری حرفه ای، دانشجویان تحصیلات تکمیلی

^۱ دانشجوی دکتری مدیریت و مو د دو، شنشکده ددیوت د ا ف تناد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلام، به تهران، ایران .
^۲ . دانشیار گروه مدیریت آموزشی، نشدده مدیریت و اقتصاد، وا علوم و تحقیقات، شنشگاه نشاد اسلام، تهران، ایران. (نزیسندنه مس نئد)

بیان مسئله

آموزش عالی با پیشینه ای به قدمت بیش از هشت سده به عنوان نهادی کلیدی مورد توجه خاص ملت ها و دولت ها است. دانشگاه ها به عنوان مراکزی که به تربیت و آماده ساختن نیروی انسانی کار آمد شایسته و دارای مهارت به منظور پاسخگویی به نیازهای واقعی جامعه در زمینه های مختلف می پردازد، نقش حیاتی و کلیدی بر عهده دارند چرا که دانشگاه ها با برونداد های خود به جامعه عملا در راه توسعه گام بر می دارند. بنابراین اگر رسالت اصلی آموزش عالی را تربیت و تعلیم نیروی انسانی متخصص مورد نیاز کشور بدانیم این رسالت یکی از اهداف کیفی به حساب می آید که مستقیما به کیفیت نظام آموزش عالی ارتباط پیدا می کند. (محمدی، ۱۳۸۴).

کیفیت در آموزش عالی برای دانشجویان، اعضای هیئت علمی، مدیران، برنامه ریزان، محققان، کارفرمایان و جامعه مساله با اهمیتی است. از سوی دیگر کیفیت در آموزش عالی امری پویا و دارای ابعاد متعددی است که دائما تغییر می کند. همین پویایی و تغییر پذیری کیفیت باعث می گردد که برنامه ریزان آموزشی برای ارتقا دائمی آن بکوشند. (خداداد کاشی، ۱۳۸۵) در جهان امروز همگام با تحولات و تغییرات شگرفی که در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیک روی می دهد تحولات عمیقی نیز در زمینه روشها و سیستمهای نوین مدیریتی اتفاق می افتد و دیدگاه های کاملا متفاوتی نسبت به گذشته بر مدیریت سازمانها حاکم می گردد. از جمله مفاهیمی که در حال حاضر در بسیاری از دانشگاه ها و سیستم آموزش عالی جایگاه قابل توجهی پیدا نموده است، نقش آنها در به وجود آوردن مسئولیت های فردی، اجتماعی و حرفه ای می باشد. از طرف دیگر ایران کشوری است با تفاوت ها و تنوعات فرهنگی گوناگون و خرده فرهنگ های فراوانی که همه تحت پوشش یک فرهنگ کلی ایرانی در کنار هم زندگی می کنند. مسئولیت پذیری در بعد شخصی زمینه ساز مسئولیت پذیری اجتماعی است و آن خود زمینه مسئولیت پذیری حرفه ای را فراهم می کند. که هر یک از این مفاهیم دارای ابعاد و شاخص هایی است که در تحقیقات به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. بحث مسئولیت پذیری در افراد به خصوص جامعه دانشگاهی اهمیت زیادی دارد به طوریکه وجود این مسئولیت پذیری باعث پایین آمدن سطح زیادی از بزهکاری ها، جرایم، بی مسئولیتی افرادی شود (لیونز^۱، ۲۰۰۵).

مسئولیت پذیری یکی از مفاهیم مهم در حوزه روان شناسی اجتماعی است که در سال های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده است. مسائل زیست محیطی که به تازگی مورد توجه جدی جهانی قرار گرفته است تنها با اقدامات دولت ها و سازمان های سیاسی و اقتصادی حل نمی شود بلکه نیازمند تغییر وسیع در سبک زندگی افراد است که دانشگاه ها می توانند با برنامه ریزی دقیق بر این امر فائق آیند (لیونز، ۲۰۰۵) تحقیقات انجام شده نشان می دهد که افراد هر چه بیشتر خود را مسئول بدانند، به مسائل و پیامدهای اعمال خود بیشتر توجه کرده، آنها را جدی تر می گیرند و برای حل آنها بیشتر می کوشند (منزیس و

^۱ lionez

همکاران، ۲۰۰۰) بسیاری از مشکلات رفتاری را در دانشگاه‌ها می‌توان با برنامه‌های خاص افزایش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی و حرفه‌ای کاهش داد (مارتینگ و همکاران، ۲۰۰۱؛ لاستر و دیگران، ۲۰۰۳؛ اسکارتی، ۲۰۱۰) و روابط آنها را با والدین و معلمانشان بهبود بخشید (مرگلر و همکاران، ۲۰۰۸).

رنجریان و همکاران (۱۳۸۴) در تحقیق خود نتیجه گرفتند که، بین عزت نفس و مسئولیت‌پذیری افراد ارتباط معنی‌داری وجود دارد. به عبارتی افرادی که عزت نفس بالایی دارند بیشتر مسئولیت می‌پذیرند. حریری (۱۳۸۷) در پژوهش خود نتیجه گرفت که بین مسئولیت‌پذیری نوجوانان دختر و پسر بزهکار و عادی تفاوت وجود دارد. به عبارتی بین نوجوانان بزهکار و عادی از لحاظ پذیرش مسئولیت تفاوت معنی‌داری وجود دارد. اکبری نژاد (۱۳۸۷) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافت که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش عزت نفس و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان تاثیر مثبت دارد. همچنین عزت نفس و مسئولیت‌پذیری با هم رابطه‌ی معنی‌داری دارند. نتایج پژوهش کردلو (۱۳۸۷) نشان می‌دهد که بین مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین نتایج نشان دهنده ارتباط معناداری بین احساس امنیت، احساس تعلق و عزت نفس بالا با مسئولیت‌پذیری است. نتایج پژوهش‌های کلوز و تینوس (۲۰۰۵)، جی مین سئو و همکاران (۲۰۰۷)، گامون و مورگان (۲۰۰۵)، کوتس ورث و کانروی (۲۰۰۶)، اسمل و همکاران (۲۰۰۵) نشان دادند که اثرات مداخلات تجربی (آموزش مهارت‌های اجتماعی) می‌تواند قویترین اثرات را بر افزایش مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی افراد داشته باشد. با توجه به اهمیت و ارزش آموزش مسئولیت‌پذیری با اهداف پیشگیرانه و ارتقاء سطح سلامت روان و فقدان این امر که باعث می‌شود، فرد در برابر فشارها و استرس‌ها به رفتارهای غیر مؤثر و پرخطرانه روی آورد، آموزش آن به افراد احساس کفایت، توانایی مؤثر بودن غلبه بر مشکل، افزایش احساس خود ارزشمندی، توانایی برنامه‌ریزی، رفتاری هدفمند و متناسب با مشکل را به وجود می‌آورد. بحث مهم دیگری که در این خصوص مطرح می‌شود این است که نبودن سطح مسئولیت‌پذیری در افراد و توجه نکردن دانشگاه به پرورش انواع مسئولیت‌پذیری پیامدهای خاصی را مانند هزینه‌های بالای آموزشی، از دست دادن منابع زیاد، از دست دادن فرصت‌های یادگیری مناسب، کاهش کیفیت در حوزه‌های علمی بخصوص دانشگاه می‌شود که هر کدام از این موارد معضلات اجتماعی، اقتصادی و آموزشی را فراهم می‌کند که جبران آن زمان بر و پرهزینه می‌تواند باشد. با توجه به این مباحث این چالش وجود دارد که آیا مسئولیت‌پذیری در جامعه ما صورت می‌گیرد؟ آیا افراد تربیت شده از نظر فردی و اجتماعی و یا حرفه‌ای مسئولیت‌شناس هستند؟ تا چه حدی نظام آموزشی جامعه ما در این امر دخیل است؟ آیا نظام آموزش عالی که در پی تربیت تخصصی نیروی انسانی است، عملکردی رو به ارتقاء مسئولیت‌پذیری افراد در جنبه‌های مختلف مانند فردی، اجتماعی و حرفه‌ای دارد؟ با توجه به این مسائل و سؤالی که دغدغه و چالش مطرح شده و به دلیل اینکه پژوهش مدونی در قلمرو زمانی و مکانی و عنوان ذکر شده تا کنون در کشور ارائه نگردیده است، محقق به ارائه مدلی برای ارتقاء

^۱ Klose & Tinius

^۲ Ji-Min Seo

^۳ Gammon & Morgan

^۴ Coatsworth & conroy

مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مورد مطالعه: دانشگاه علوم و تحقیقات تهران) خواهد پرداخت. بر این اساس سوالات زیر مطرح و مورد بررسی و تحلیل قرار می گیرند.

- ۱- مولفه ها و شاخص های مسئولیت پذیری در دانشجویان تحصیلات تکمیلی چه می باشد؟
- ۲- وضعیت شاخص ها و مولفه های مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی و حرفه ای در بین دانشجویان به چه صورت می باشد؟
- ۳- چارچوب مفهومی و اجرایی مدل ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر اساس مولفه ها و شاخص های منتخب چه می باشد؟

مبانی نظری تحقیق

رشد و پیشرفت هر جامعه‌ای در گرو انسان‌های مسئولیت‌پذیر است. اشخاص مسئولیت‌پذیر پاسخ‌گو هستند و به علت پاسخ‌گو بودن قابل اعتمادترند. در این صورت است که جامعه نیز مسئولیت‌های بزرگ‌تری به این افراد می‌دهد. به خصوص افرادی که بر اساس تحصیلات دانشگاهی خود دارای تخصص هستند نیازمند مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتری هستند. مسئولیت‌پذیری^۱ از جمله مفاهیم مهم در حوزه روانشناسی تربیتی است که در سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده است این مهارت یا ویژگی به عنوان یک فرایند مهم اجتماعی شدن در هر جامعه‌ای سهم بسزایی در توسعه جامعه دارد؛ وجود آموزه‌های فرهنگی و اجتماعی که مهمترین ابزار فرایند جامعه‌پذیری است از طریق نهادهای اجتماعی و فرهنگی به عنوان گام مهمی در توسعه مسئولیت‌پذیری افراد سهم بسزایی دارد (بیروت، ۱۳۷۵).

علت اهمیت جهانی به موضوع مسئولیت‌پذیری، مسائلی است که تنها با اقدامات دولت‌ها و سازمان‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حل نمی‌شود، بلکه نیازمند تغییر وسیع در سبک زندگی مردم است. مسئولیت‌پذیری در ابعاد فردی و اجتماعی، مفهومی است که می‌تواند ابزار و وسیله خوبی برای حفظ انسجام اجتماعی در عین احترام به تفاوت‌های موجود و فهم آنها باشد. در واقع یکی از معانی مسئولیت‌پذیری، هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده کردن انتظارات است که جامعه از فرد دارد. (سبحانی نژاد و فرد ایش، ۱۳۸۹).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی:

مسئولیت‌پذیری اجتماعی یک استراتژی مقابله‌ای برای پاسخگویی به نگرانی‌های اجتماعی، زیست محیطی و توسعه پایدار است (هیدگر، ۲۰۱۰). در نهایت و با توجه به تعاریف ارائه شده از نظر محقق تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی از نظر گلوپ و بارتلت (۲۰۰۷) که اشاره به فهرست طولانی اقتصادی، حقوقی، اخلاقی و انتظارات اختیاری که جامعه در یک نقطه معین از زمان از سازمان‌ها دارد در این پژوهش مد نظر می‌باشد که از دیدگاه و مدل کارول نیز اینگونه مطرح می‌شود. (گلوپ و بارتلت، ۲۰۰۷) که برای این نوع مسئولیت‌می‌توان مولفه‌های نیازهای اقتصادی (کسب سود)، رعایت قوانین و مقررات عمومی (التزام اجتماعی)، رعایت اخلاق کسب و کار، مسئولیت‌های بشردوستانه (اخلاقی) مورد بررسی قرار داد (کارول، ۱۹۹۹).

^۱ Responsibility

مسئولیت پذیری دارای ابعاد مختلفی می باشد؛. مسئولیت پذیری را در چهار دسته طبقه بندی می کنند (۱): مسئولیت پذیری در قبال خود: در این منظر هر فردی لازم است تا نسبت به سلامت روح و جسم خود ارزش قائل شده و نسبت به آن مسئول باشد. (۲) : مسئولیت پذیری در برابر دیگران: در این دیدگاه انسان به عنوان موجودی اجتماعی در زندگی جمعی خویش در برابر دیگران مسئول است و باید برای حقوق دیگران احترام قائل شود (۳): مسئولیت پذیری در برابر طبیعت و محیط زیست: محیط زیست و عناصر تشکیل دهنده ی آن همگی متعلق به همه انسان ها هستند و از این رو احساس مسئولیت و تعهد نسبت به سالم نگه داشتن آنها برای همگان ضروری است. (۵): مسئولیت پذیری در برابر خدا: از منظر دینی، انسان به عنوان اشرف مخلوقات در مقابل خالق یکتا مسئول اعمال و گفتار خویش بوده و نسبت به احکام و دستورات الهی دارای مسئولیت می باشد. (خوشبین، ۱۳۹۱)

مسئولیت اجتماعی موضوعی جدید نیست اما به نظر میرسد که افزایش علاقه در میان دانشگاهیان و دست اندرکاران به مسئولیت اجتماعی به خاطر منفعتهایی که مسئولیت اجتماعی برای اقتصاد، جامعه و محیط زیست دارد تازه و جدید باشد. (هندرسون ۲۰۰۷). اجلاس اروپایی مسئولیت پذیری اجتماعی به منظور تشریح اهمیت این مفهوم در دانشگاه ها اختصاص یافت. نجاتی و همکاران با مطالعه ۱۰ دانشگاه برتر دنیا نتیجه گرفتند که این دانشگاهها به صورت بسیار وسیعی به دنبال توسعه مسئولیت پذیری اجتماعی درونی هستند. مطالعاتی که توسط مراکز دانشگاهی برای کمک به پایداری محیطی و ساختن آینده مطلوب اجتماعی می شود، یکی از نمودهای اساسی مسئولیت پذیر بودن آن مؤسسات را نشان می دهد (نجاتی و همکاران ۲۰۱۰)

سبحانی نژاد نیز با تأکید بر نقش و رسالت نهادهای آموزشی در زمینه ی مسؤولیت پذیر کردن یادگیرندگان، این مسؤولیت ها را شامل ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مدنی و زیست محیطی میداند و معتقد است که آموزش و برنامه های درسی مرتبط با مسؤولیت پذیری باید بتواند عملاً شناخت ها، عواطف و مهارتهای لازم را در این زمینه در فراگیران به وجود آورد؛ یعنی، یادگیرندگان باید از آگاهی ها و مهارتهای عقلانی برای شناخت انواع مسؤولیت های فردی و اجتماعی برخوردار شوند. علاوه بر این، واجد عواطف و نگرشهای مثبت در زمینه ی پذیرش انواع مسؤولیت های اجتماعی گردند و نهایتاً توانمندیهای لازم را برای اقدام به انواع وظایف و مسؤولیت های اجتماعی کسب کنند. به اعتقاد وی، دلالت صریح مطالب فوق آن است که برنامه های درسی مرتبط با آموزش مسؤولیت پذیری نباید صرفاً به یکی از ابعاد سه گانه محدود شود (سبحانی نژاد، ۱۳۷۹). همچنین مسؤولیت پذیری اجتماعی به این نکته اشاره دارد که از همه ی دانشجویان انتظار میرود به بهترین نحو از مهارتها و تجربه های خود استفاده و استانداردهای حرفهای را رعایت کنند. (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۴)

جدول (۱) دیدگاه های خاص در خصوص ارتباط میان مسئولیت پذیری و آموزش عالی

منبع	تشریح نظریه	دیدگاه
Übüs, & Alas, (۲۰۰۹)	نگاه به مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان ابزاری در جهت رسیدن به مقاصد اقتصادی، سیاسی و منفعت اجتماعی	دیدگاه های ابزاری، سیاسی، ترکیبی و اخلاقی
		دیدگاه اقتصاد

* سودآوری سازمان را در کوتاه مدت کاهش می دهد.

	<ul style="list-style-type: none"> • توانایی تولید را کاهش می دهد. • سبب افزایش هزینه های می گردد. • موجب بی میلی سهامداران می گردد. • موجب کم رنگ تر شدن اهداف سازمان می گردد. • موجب تعارض در معیارهای عملکرد مدیران می گردد. 	نئوکلاسیک
Jose´-Manuel, et al (۲۰۰۸)	<ul style="list-style-type: none"> • انتظارات عمومی را برآورده می نماید. • سودآوری را در بلند مدت افزایش می دهد. • موجب رعایت الزامات اخلاقی توسط سازمان می شود. • از گسترش قوانین و مقررات دولتی جلوگیری می کند. • موجب افزایش شهرت و اعتبار سازمان می گردد. • ایجاد محیطی برای کشف و جذب استعدادها 	دیدگاه فلسفه اخلاق
Sharbatoghli (۲۰۰۹)	سطوح نهادی ، سازمانی و فردی	سطوح مسئولیت پذیری
Leonidas et al (۲۰۱۲)	رویکرد تعهد اجتماعی ، رویکرد مسئولیت پذیری اجتماعی ، رویکرد پاسخگویی اجتماعی	رویکرد های سه گانه
Nejati (۲۰۱۱)	توجه به حاکمیت سازمانی ، رعایت حقوق افراد، عدالت درمورد نیروی انسانی، توجه به محیط زیست، اخلاقیات، توجه به نیازهای دانشجویان، توسعه انجمن ها	دیدگاه دانشگاه مسئولیت پذیر
Karima et al (۲۰۰۶)	توجه به آموزش و تحقیق ، توجه به جامعه ، توجه به محی طزیست	دانشگاه پاسخگو
Brown(۲۰۰۹)	تعامل بخش خصوصی و آموزش عالی، تجاری سازی خروجی های دانشگاه ها، ورود مفاهیم کسب و کارهای اجتماعی در پژوهش و آموزش عالی، تعامل صنعت و دانشگاه، کمک آموزش عالی به تولید محصولات سبز	دیدگاه تعاملی بین آموزش عالی و کسب و کارها
Ahmadi (۲۰۱۳)	میزان پاسخگویی به تبعات اقتصادی ، اجتماعی، تبعات زیست محیطی، تبعات اخلاقی، تبعات کلی بر جامعه	دیدگاه پاسخگویی اجتماعی

منبع: (شافعی و همکاران، ۱۳۹۲)

مسئولیت پذیری فردی

مسئولیت پذیری فردی به معنای این است که فرد " خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همچنین نیازها و بهروزی دیگران مسئول بداند. از نظر مرگلر و همکارانشان گرچه مفهوم مسئولیت پذیری فردی بر فرد تمرکز دارد، اما در یک بستر اجتماعی اتفاق می افتد. فردی که مسئولیت پذیری دارد، احتمالاً در نظر خواهد گرفت که چطور انتخاب ها و تصمیماتش بر دیگران در جامعه تاثیر می گذارد. بنابر این، مسئولیت پذیری اجتماعی از نظر این محققان بعدی از مسئولیت پذیری فردی

محسوب می شود که در دیگر مفاهیم مشابه روانشناختی دیده نمی شود. و در نهایت آنها مسئولیت پذیری را بدین صورت تعریف کرده اند: توانایی نظم دادن به تفکرات، احساسات، و رفتار، همراه با اراده برای در نظر گرفتن خود به عنوان مسئول انتخاب هایی که انجام می دهند و پیامد های فردی و اجتماعی آنها. (مرگلر و دیگران، ۲۰۰۷)

برخی از محققان احساس مسئولیت پذیری را برای به دست آوردن هرگونه پیشرفت و موفقیت فردی در نوجوانان لازم دیده اند. زیمرمن و کیتسانتاس در تحقیق خود مسئولیت پذیری را واسطه عمل متغیر های مهمی، مانند کیفیت انجام تکالیف و احساس خود کارآمدی برای موفقیت تحصیلی فرض کرده اند و نتایج تحقیق نیز با قوت زیاد این فرض تایید کرده است. (زیمرمن و کیتسانتاس، ۲۰۰۵ به نقل از سروش، ۱۳۹۱)

در مجموع، مسئولیت پذیری در بعد فردی زمینه ساز مسئولیت پذیری اجتماعی است و مسئولیت پذیری اجتماعی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی زیادی دارد که یکی از مهم ترین آن ها دیگرخواهی در روابط اجتماعی است. مسئولیت پذیری و دیگرخواهی نه فقط دارای آثار خاص پیش گفته اند، بلکه از آثار اجتماعی آن ها در جامعه مدرن نیز نمی توان غافل بود. در جامعه ای که اکثر روابط غیرشخصی و تعمیم یافته است و ارتباط بر اساس نقش و نه هویت فردی و خانوادگی افراد برقرار می شود، جریان تعامل اجتماعی در شبکه بزرگ نظام اجتماعی به صورت نوعی مبادله تعمیم یافته صورت می گیرد. با استفاده از نظریات اندیشمندان مختلف می توان بیان کرد که عوامل گوناگونی مانند تمایزات طبقاتی (بورديو)، دین داری (دورکیم، وبر، و پارسونز)، و استفاده از رسانه های گروهی (گربنر) بر مسئولیت پذیری افراد تأثیر می گذارند. مجموعه مواردی که ذکر شد نشان دهنده شیوه و سبک زندگی متفاوتی است که در افراد مختلف متفاوت است و در نتیجه میزان متفاوتی از مسئولیت پذیری را در افراد ایجاد می کند. (خواجه نوری و همکاران، ۱۳۹۳). از نظر مرگلر و همکارانش (۲۰۰۷) گرچه مفهوم مسئولیت پذیری فردی بر فرد تمرکز دارد، اما در یک بستر اجتماعی اتفاق می افتد. فردی که مسئولیت پذیری دارد احتمالاً در نظر خواهد گرفت که چطور انتخاب ها و تصمیماتش بر دیگران در جامعه تأثیر می گذارند. در نهایت آنها مسئولیت پذیری را بدین صورت تعریف کرده اند: «توانایی نظم دادن به تفکرات، احساسات و رفتار، همراه با اراده برای در نظر گرفتن خود به عنوان مسئول انتخاب هایی که انجام می دهند و پیامدهای فردی و اجتماعی آنها» (مرگلر و همکاران، ۲۰۰۷).

مسئولیت پذیری حرفه ای

اخلاق حرفه ای عبارت است از مجموعه قوانین اخلاقی که از ماهیت حرفه یا شغل به دست آمده است. می توان اخلاق حرفه ای را بیان کننده باورهای یک گروه حرفه ای در مورد این که چه چیزی درست و مرتبط با معیارهای همان حرفه است، دانست. هر یک از حرفه های مرتبط با انسان، حوزه ها و ابعاد مختلفی دارند که برخی مشترک و برخی دیگر به طور ویژه به یک حرفه تعلق دارند (تقی زاده، ۲۰۱۱).

اخلاق کاری و مسئولیت اجتماعی در سازمان رابطه تنگاتنگی با هم دارند. کی از مباحث موجود در قلمرو اخلاق حرفه ای، مسئولیت اجتماعی است که می تواند به صورت اقتصادی، قانونی، اخلاقی یا دینی مجسم گردد. این امر، تعهد سازمانها جهت به

حداکثر رساندن منافع و به حداقل رساندن هزینه های اجتماعی را نشان می دهد (صلواتی، ۲۰۱۳). مسئولیت اجتماعی سازمان به چهار زیر نظام اقتصادی، قانونی، اخلاقی و مسئولیت های نوع دوستی خیر خواهانه که به صورت داوطلبانه تقسیم می شود. ابعاد اخلاقی، خیر خواهانه و دینی مرتبط با مسئولیت اجتماعی امروزه مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. اینها رفتارهایی هستند که جامعه از سازمان ها انتظار دارند ولی در قانون مدون نشده اند (احمدی، ۲۰۱۳). مسئولیت اجتماعی محرک مهمی در توجه بیشتر به جامعه به عنوان برخوردار اصلی فعالیت های سازمانی به شمار می آید. (مشبکی، ۲۰۱۱) هر چند که تمرکز بر موضوعات اجتماعی مفهوم جدیدی نیست در مورد نحوه تعامل اخلاق و مسئولیت اجتماعی برخی از اخلاق، روی نحوه رفتار فرد در « صاحب نظران معتقدند که داخل سازمان تأکید دارد ولی مسئولیت اجتماعی، نحوه برخورد با « سازمان با کارکنان، سهامداران و ذینفعان را مدنظر دارد (حسنی، ۲۰۱۴). مرور ادبیات نظری روشن می شود که؛ یکی از ابعاد چهارگانه مسئولیت اجتماعی بعد اخلاقی است. یعنی از سازمان ها انتظار می رود که همچون سایر اعضا به ارزش ها و هنجارها و اعتقادات و باورهای مردم احترام گذاشته و شئون اخلاقی را در کارها و فعالیت های خود مورد توجه قرار دهند (جعفری، ۲۰۰۲). یعنی اخلاق به جای مترادف با مسئولیت اجتماعی به عنوان یکی از ابعاد مسئولیت اجتماعی شناخته شده است. نتایج پژوهش های پیشین، همچنین، حاکی از رابطه مثبت و معنی دار بین اخلاق و فرهنگ خدمتگزاری می باشد و از بعد اخلاقی مسئولیت نام برده می شود « پاسخگویی اجتماعی » اجتماعی، به عنوان پس می توان گفت: بین اخلاق مدیریت، پاسخگویی اجتماعی و تعهد اجتماعی با مسئولیت اجتماعی تفاوت وجود دارد همچنین، پاسخگویی به عنوان یکی از پیامدهای اخلاق در پژوهش های پیشین مورد تأیید قرار گرفته است (حسنی، ۲۰۱۴).

ساده ترین انگاره در تعریف اخلاق حرفه ای این است که آن را مسئولیت پذیری در زندگی شغلی دانست. اگرچه سازمانها را افراد تشکیل می دهند و آن را اداره میکنند اما سازمان علاوه بر افراد؛ دارای اهداف، ساختار، اساسنامه، شرح وظایف و... نیز هست که با تغییر افراد میتواند ثابت بماند و فضایی از هویت جمعی ایجاد کند که بر خلق و خوی افراد نیز حاکم گردد. (سلاجقه و صفری، ۱۳۹۴)

اخلاق حرفه ای به مسائل و رفتار اخلاقی یک نظام حرفه ای مانند حرفه ی پزشکی، وکالت، مهندسی و... میپردازد و ناظر بر افعال ارادی افراد آن حرفه در حیطه ی فعالیت های حرفه ای خودشان است. آموزش عالی نیز نظامی حرفه ای است و مجموع های از رفتارهای انسانی شاغلان آن در شکل دهی فضای اخلاقی آن نقش دارد. اثربخشی فرایند تدریس و آموزش های دانشگاهی به عنوان یک حوزه مهم حرفه ای به مجموع های از عوامل فردی، حرفه ای و سازمانی بستگی دارد. در این میان برخورداری اعضای هیئت علمی از قابلیت ها و صلاحیت های حرفه ای و الزام آنان به رعایت مجموعه ای از اصول و استانداردهای حرفه ای در فرایند تدریس نقش تعیین کننده در افزایش اثربخشی فعالیت های آموزشی دارد. در واقع رعایت استانداردهای اخلاق حرفه ای در تدریس به منزله یک منشور اخلاقی حرفه ای تلقی می گردد که اهتمام اساتید به آنها در تعامل با دانشجویان، همکاران و مجموعه سازمانی گروه آموزشی و دانشگاه می تواند علاوه بر افزایش کارآمدی در بازده تدریس، به سطح بالایی از رضامندی یکنفعان چنین فرایندی علی الخصوص دانشجویان بینجامد. (عزیزی، ۱۳۹۰)

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش توصیفی پیمایشی و از نظر سنجش متغیر آمیخته (کمی-کیفی) انجام شد. جامعه آماری پژوهش در مرحله اول پژوهش (بخش کیفی) شامل خبرگان آموزش عالی و متخصصین مرتبط با موضوع در در دانشکده های دانشگاه علوم و تحقیقات تهران می باشد که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و با اشیاع نظری تعداد ۲۳ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. در بخش کمی پژوهش جامعه آماری شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده های ذیربط دانشگاه علوم و تحقیقات تهران است، که مشغول به تحصیل بودند. با استفاده از جدول نمونه گیری مورگان و روش نمونه‌گیری ترکیبی (خوشه ای- طبقه ای) تعداد ۳۸۷ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده در بخش کیفی شامل مصاحبه نیمه ساختار یافته بود که سوالات آن بر اساس دانشنامه ها، کتاب ها، پایان نامه ها، منابع مقدماتی و مقالات دست اول و دوم خارجی و داخلی طراحی شدند. روایی این بخش با استفاده از روش بررسی توسط اعضا و باز بینی توسط همکاران تایید شد. در ادامه و در بخش کمی از پرسشنامه به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شد. این پرسشنامه در سه بخش مسئولیت فردی، اجتماعی و حرفه ای و در ۴۴ گویه طراحی شد. در این بخش برای بررسی و رایی از نظر اساتید و خبرگان استفاده شد و در برای پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد که در مجموع برای کل پرسشنامه معادل ۰/۸۷ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده ها از شیوه‌های کدگذاری و نقل قول نویسی در بخش کیفی و روش های آمار استنباطی همچون آزمون تی و مدل یابی معادلات ساختاری در بخش کمی استفاده شد. نرم افزار مورد استفاده نرم افزارهای SPSS ۲۲ و Lisrel ۱۱ می باشد.

یافته ها

یافته های بخش کیفی

در این بخش به منظور شناسایی متغیرها و شاخص های مرتبط با مسئولیت پذیری از کدگذاری و مقوله بندی استفاده شد. برخی از نقل قول های مستقیم مصاحبه‌شوندگان در رابطه با مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی و حرفه ای افراد در دانشگاه در در جداول زیر به تفکیک ذکر شد. نتایج تحلیل کل مصاحبه‌ها، دسته‌بندی براساس کد گذاری های باز، مقوله و تم ها و فراوانی جملات در رابطه با هر مؤلفه به شرح جداول زیر می‌باشد.

جدول ۲) نتایج تحلیل مضمونی مصاحبه ها در ارتباط با مسئولیت پذیری فردی

تم	مقوله	مفهوم سازی واحد معنایی (کد باز)
	شناخت نقش و جایگاه خود	مسئولیت در برابر انتخاب خود، (۱۹،۱۶)- ایجاد زمینه هایبیرای تاثیر گذاری در (۱۷،۲۳)- شناخت و آگاهی از وظایف و مسئولیت ها خود (۱۲)

خودآگاهی	شناخت خود واقعی	تفاوت قضاوت در مورد خود قبل و بعد از دانشگاه (۱۷)، شناخت توانایی ها خود (۷، ۲۰، ۱۹، ۸)، شناخت بیشتر تمایلات و خواسته های خود (۲۴، ۲۳)، بروز راحت تر احساسات مثبت و
آینده نگری	شناخت و تعهد به آینده	منفی (۵)، خود واقعی بودن (۲۰) پنهان نکردن صحبت ها و نظرات خود (۲۰)
خود توسعه ای	هدف گذاری و برنامه ریزی	تعهد به ایجاد آینده ای برای خود (۱۵) - انجام وظایف در مسیر پیش رو (۱۵) وظایفی که محیط پیرامونی در بلند مدت بر فرد محول می کند (۱) شناخت درست از موقعیت و شناخت از مسائل (۲۰)
خودکنترلی	هدف گذاری و برنامه ریزی	داشتن برنامه و طرح برای کارها (۱۹، ۱۰)، هدف گذاری و تصمیم گیری های (۱۸، ۶)، داشتن برنامه و استراتژی برای مواجهه به آینده (۱۱، ۱۹) اولویت بندی بین وظایف برای انجام بهتر (۱۹)
خودکنترلی	خودباوری	ثابت کردن وجود خود به دیگران (۴)، بالارفتن انتظار از خود به عنوان فردی تحصیل کرده (۱۸)، بالا رفتن حس اعتماد به نفس (۱۹، ۵، ۷، ۱۰، ۱۳، ۲۰)، احساس مفید کردن، به عنوان عضو جامعه (۹)
خودکنترلی	خودکنترلی	مستقل بودن در برابر تقاضاهای دیگران (۴)، قبول کردن مسئولیت شکست ها و پیروزی ها (۴، ۱۰، ۱۹)، پذیرفتن اشتباهات (۲۲)، عدم بهانه آوری و جدیت در کارها (۱)
خودکنترلی	پشتکار و جدیت	و انضباط و نظم شخصی تلاش و پشتکار فردی (۵، ۲۱)، تلاش و کوشش در راه دست یابی به هدف ها (۱۸، ۱۶)، ثبات قدم در دست یابی به اهداف (۲۲)

با توجه به تحلیل مضمونی از مصاحبه در حوزه مسئولیت پذیری فردی دانشجویان در دانشگاه سه تم و یا مولفه اصلی استخراج گردید. ۱: خود آگاهی ۲: آینده نگری ۳: خود توسعه ای که هر کدام از این تم های اصلی دارای زیر مقوله هایی از جمله: مولفه ی خودآگاهی (شناخت نقش و جایگاه خود، شناخت تمایلات و احساسات واقعی خود، ارایه واقعی خود) - مولفه ی آینده نگری (شناخت و تعهد به آینده، هدف گذاری و برنامه ریزی) - مولفه ی خود توسعه ای (خودباوری - خود کنترلی - پشتکار و جدیت).

جدول (۳) نتایج تحلیل مضمونی مصاحبه ها در ارتباط با مسئولیت پذیری اجتماعی

تم	مقوله	مفهوم سازی واحد معنایی (کد باز)
دیگر خواهی	حمایت و پشتیبانی	انجام اعمال خیر خواهانه در قبال دیگران(۱)، حساسیت نسبت به مشکل دیگران (۲) -۶-۴-۸، ۱۴، ۱۶، ۱۸)
	اعتمادسازی	احترام به افراد و حقوق آنها (۱۶، ۵۸، ۱۳)، مایه دلگرمی دیگران بودن و تکیه گاه افراد نزدیک بودن(۲، ۱۷)، حسن امانت داری در مسئولیت های واگذاری(۱۶)
توسعه ی پایدار	تعهد زیست محیطی	ارج گماردن مسایل زیست محیطی پیرامون ۸، ۱۲، ۱۴، ۱۶، ۱۸، رفتار مناسب با حیوانات و گیاهان(۸)؛ استفاده بهینه از منابع در دسترس (۱۶، ۲۲)، رفتار پاسخگو در مقابل تمامی عوامل و عناصر در عالم هستی(۱۱)
	قانون گرایی	شناخت مبانی و هنجار ها و اصول ها و مقررات موجود (۴، ۱۲، ۱۳، ۲۱)
	آگاهی های اجتماعی، اقتصادی،	شناخت جایگاه شغلی خود در توسعه زمینه های؛ اجتماعی / اقتصادی / فرهنگی(۷، ۱۴) اقدامات بشر دوستانه(۱)؛ ارتقای استانداردهای اجتماعی زندگی (۱۷، ۲۳)؛ ارتقای آگاهای معنوی، اخلاقی و مسایل فراگیر جهانی(۲۴، ۲۳)
وفاق اجتماعی	تعامل و ارتباط	احساس تعلق نسبت به ایده و تفکرات (۲)؛ فضا ها و کانال های ارتباطی(۰، ۴، ۲، ۱۰، ۱۱)؛ احساس تعلق خاطرهمدیگر به عنوان ی همشهری و هم گروهی (۰، ۱۹)؛ ایجاد زمینه های گفتگو مشاوره و تبادل آرا و عقاید(۲۰)
	هوش فرهنگی	معاشرت با افرادهای از فرهنگ های متفاوت(۱۰)؛ تعامل با خرده فرهنگ های قومی، نژادی، دینی(۱۰)؛ همدلی و همدردی با سایرین(۱۸)؛ درک دیگران (۱۹)، آشنایی و تعلق به فرهنگ و رسوم جامعه(۱۶)؛ آشنایی بیشتر با ارزش های و هنجارهای(۲۰، ۱۹)
	کنش و مشارکت جمعی	کمک برای رسیدن به نتایج با همدیگر(۲)؛ تشکیل نهاد های خود جوش و مرد نهاد و انجمن های فرهنگی - انجمن ها و کنفرانس های مختلف علمی(۰، ۱۰، ۲، ۱۳، ۱۹، ۲۱)؛ رفتار های اجتماعی مثبت(۸)؛ عدم قضاوت های زود هنگام(۲)

با توجه به تحلیل مضمونی از مصاحبه در حوزه مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان در دانشگاه سه تم و یا مولفه ای اصلی استخراج گردید. ۱: دیگر خواهی ۲: توسعه پایدار ۳: وفاق اجتماعی که هر کدام از این تم های اصلی دارای زیر مقوله هایی می

باشند. از جمله: مولفه‌ی دیگر خواهی (حمایت و پشتیبانی، اعتماد سازی) - مولفه‌ی توسعه پایدار (تعهد زیست محیطی، قانون‌گرایی، آگاهی‌های اقتصادی اجتماعی) - مولفه‌ی وفاق اجتماعی (تعامل و ارتباط، هوش فرهنگی، کنش و مشارکت جمعی).

جدول (۴) نتایج تحلیل مضمونی مصاحبه‌ها در ارتباط با مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای

تم	مقوله	مفهوم سازی واحد معنایی (کد باز)
دانش حرفه‌ای	به روز بودن	مجهز کردن به علوم و دانش‌های روز دنیا (۱۶، ۲۰، ۲۰، ۱۷)؛ آشنایی با روش‌های جدید انجام کارها و تکنولوژی‌های جدید (۱، ۱۱، ۴)
	تناسب شغل و تخصص	احراز مشاغل متناسب با دانش مورد نیاز (۱- ۴- ۵)؛ شایسته‌پروری و انتخاب افراد شایسته در پست‌ها (۱۰، ۸)
	ارتباط بین دانش و تجربه	اشتغال حین تحصیل (۱۰، ۱۵)؛ ارتباط بین صنعت حوزه‌ی کار و دانشگاه (۱۲، ۱۱، ۱۳)؛ توسعه واحد‌های تجربی و عملی و ارتباط تئوری و عمل (۱۴)
فرهنگ نقد و انتقادپذیری	توجه به نظرات دیگران	ایجاد ظرفیت‌هایی برای دیگران برای شناخت بیشتر همدیگر (۲، ۱۱، ۱۷)؛ گوش دادن به صداها و مخالف (۲۳، ۱۷)
	شفافیت	عدم خودسانسوری و بیشتر در معرض شناخت بقیه بودن (۲، ۵، ۵)؛ عدم قضاوت‌های یک‌طرفه و زود هنگام (۷، ۱۷)؛ صراحت در بیان واقعیت‌های (۲۳، ۱۷)؛ روشن کردن اشتباهات دیگران (۲۳، ۱۷)؛ دوری از تعصب و جزم‌اندیشی (۲۴، ۲۳)
وجدان کاری	تعهد روانی	دقت عمل و دلسوزی بیشتر (۲۰، ۷)؛ انجام کارها به بهترین شکل ممکن (۲۳، ۱۷)؛ رضایت خاطر از کار (۱۷، ۲۰ و ۲۳)
	مدیریت زمان	سر موقع در محل کار حاضر بودن (۲۲، ۱۳)؛ وقت‌شناسی و اهمیت قایل شدن برای وقت دیگران (۱۶، ۵، ۲۳، ۱۷)
	تعهد هنجاری در کار	داشتن رفتارهای متعادل در هر شرایطی کاری (۱۷، ۱)؛ پیگیری در انجام امور کاری تا حصول نتیجه (۳- ۱- ۵)؛ رعایت اصول و قواعد کاری (۲۳، ۱۲، ۱۶)؛ پیروی از قوانین و شرایط خاص هر مسئولیت (۱۶)
اخلاق حرفه‌ای	اخلاق مداری	احترام متقابل در محیط کار (۴) رعایت شئون کاری مختص به هر محیط (۲۴، ۲۳، ۲)؛ امانت‌دار بودن و محافظت از اسرار کاری (۲۴)
	تکریم دیگران	پاسخگو بودن در برابر افراد (۶)؛ تعدیل خواسته‌های خود به نفع دیگران (۲۴، ۲۳)

ای		(۱۷)؛ رضایت مخاطب و ارباب رجوع (۱۵)؛ اعتماد سازی در محیط کار(۲۳،۵)
یادگیری مادام العمر	ضرورت یادگیری	تحول نگاه از مدرک گرایی به یادگیری (۳)؛ افزایش توان فکری و نگرش افراد(۶)؛ آموزش همراه با یادگیری(۶)؛ آموزش و استفاده از تجارب موفق دیگران(۱۰)
	جستجوگری علمی	توجه بیشتر به پژوهش و تحقیق تا صرف مدرک(۲۳،۱۱)؛ حسایت در نوع نگاه علمی به وقایع و پدیده ها(۱۸،۱۷)

با توجه به تحلیل مضمونی از مصاحبه در حوزه مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان در دانشگاه پنج تم و یا مولفه ای اصلی استخراج گردید. ۱: دانش حرفه ای ۲: وجدان کاری ۳: اخلاق حرفه ای ۴: نقد و انتقاد پذیری ۵: یادگیری مادام العمر. که هر کدام از این تم های اصلی دارای زیر مقوله هایی می باشند. از جمله: مولفه ی دانش حرفه ای (به روز بودن، تناسب شغل و تخصص، ارتباط دانش و تجربه) - مولفه ی نقد و انتقاد (توجه به نظرات دیگران، شفافیت) - مولفه ی اخلاق حرفه ای (اخلاق مداری، تکریم دیگران) - مولفه ی وجدان کاری (تعهد روانی، مدیریت زمان، تعهد هنجاری در کار) - یادگیری مادام العمر (ضرورت یادگیری، جستجوگری علمی).

یافته های بخش کمی

در ادامه به منظور بررسی وضعیت متغیرهای شناسایی شده و شاخص های مرتبط با آن از آزمون تی تک نمونه ای استفاده شد. جدول ۵) بررسی وضعیت مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی

متغیر	میانگین فرضی = ۳		شاخص آزمون تی	
	تعداد	میانگین تجربی	استاندارد	t مقدار
هویت ملی	۳۷۹	۳.۸۱۶۲	۲.۰۷۷۸۳	-۲۰.۴۶
خود آگاهی	۳۷۹	۴.۰۳۸۹	۲.۰۲۳۶۶	-۱۸.۸۶
آینده نگری	۳۷۹	۴.۷۲۷۶	۲.۳۳۲۳۰	-۱۰.۶۲
خود توسعه ای	۳۷۹	۴.۵۹۰۴	۲.۵۰۴۲۱	-۱۰.۹۵
مسئولیت پذیری فردی	۳۷۹	۴.۲۹۳۳	۱.۹۴۱۹۷	-۱۷.۱۱
دیگر خواهی	۳۷۹	۴.۳۲۳۷	۲.۳۳۷۹۱	-۱۳.۹۵
توسعه پایدار	۳۷۹	۳.۹۸۹۴	۲.۵۲۶۵۶	-۱۵.۴۹

۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۳.۸۵	۲.۴۱۱۲۶	۴.۲۸۳۶	۳۷۹	وفاق اجتماعی
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۵.۶۷	۲.۲۳۷۱۰	۴.۱۹۸۹	۳۷۹	مسئولیت پذیری اجتماعی
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۹.۳۸	۲.۴۷۹۰۸	۳.۵۳۱۷	۳۷۹	دانش حرفه ای
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۵.۸۰	۲.۳۱۷۵۹	۴.۱۱۸۷	۳۷۹	اخلاق حرفه ای
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۲.۲۱	۲.۶۸۱۴۸	۴.۳۱۷۹	۳۷۹	وجدان کاری
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۵.۹۱	۲.۴۲۲۹۴	۴.۰۱۹۸	۳۷۹	نقد و انتقاد پذیری
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۴.۴۴	۲.۳۵۳۵۷	۴.۲۵۴۲	۳۷۹	یادگیری مادام العمر
۰/۰۰۱	۳۷۸	-۱۶.۹۵	۲.۲۴۰۷۱	۴.۰۴۸۵	۳۷۹	مسئولیت پذیری حرفه ای

در جدول ۵ به منظور قضاوت در مورد وضعیت مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی از آزمون t تک نمونه استفاده شده است. بر اساس داده‌های فوق میانگین امتیاز تخصیص داده شده از سوی افراد نمونه به وضعیت مسئولیت پذیری فردی برابر است با ۴/۲۹، مسئولیت پذیری اجتماعی برابر با ۴/۱۹ و مسئولیت پذیری حرفه ای برابر با ۴/۰۴ است. از آنجا که این میانگین از میانگین نظری (نمره متوسط مقیاس که برابر ۶ می‌باشد) کمتر است، می‌توان اظهار داشت که از نگاه اعضای نمونه امتیاز مقوله های مورد بررسی کمتر از متوسط است. به علاوه با در نظر گرفتن مقدار t و $p = ۰/۰۰۱$ می‌توان اظهار داشت که با ۹۹ درصد اطمینان این نتیجه معنی دار و قابل تعمیم به جامعه می‌باشد. لذا می‌توان نتیجه گرفت که دانشگاه در ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی نقش کمی دارد.

جهت بررسی برازش مدل و ارزیابی اینکه ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر اساس مؤلفه ها و شاخص های منتخب مناسب است از تحلیل معادلات ساختاری استفاده شد. بر مبنای مدل پارادایمی مستخرج از تحلیل داده‌های کیفی و عوامل حاصل از تحلیل عاملی مرتبه دوم، مدل فرضی طراحی شد و روابط مستقیم و غیر مستقیم بین متغیرها مشخص شد. با توجه به مدل مفهومی به دست آمده از مرحله کیفی پژوهش، هریک از سازه‌های مدل به عنوان متغیرهای مشاهده شده در مدل فرضی پژوهش آمده‌اند. در جدول ۴-۱۴ ضرایب همبستگی بین این عوامل کلی آمده است.

جدول ۶) ضرایب همبستگی بین عوامل برونزا و درونزا

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	۱
۵۹۸*	۶۴۴*	۷۱۴*	۷۷۰*	۷۷۸*	۷۶۷*	۷۸۵*	۷۴۱*	۸۰۴*	۸۴۱*	۹۰۱*	۹۰۶*	۹۰۲*	۷۵۷*	۱
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

۴۷۷*	۴۳۲*	۶۲۹*	۶۶۴*	۵۴۹*	۶۰۲*	۵۹۰*	۵۹۵*	۵۵۹*	۶۳۱*	۵۴۴*	۵۱۷*	۶۱۴*	۱	۷۵۷*	۲
۴۳۴*	۴۳۱*	۶۰۲*	۶۳۶*	۶۳۰*	۶۰۰*	۶۵۸*	۵۹۸*	۶۳۰*	۶۸۱*	۷۳۶*	۸۰۰*	۱	۶۱۴*	۹۰۲*	۳
۵۳۵*	۵۹۱*	۵۹۱*	۶۵۰*	۶۸۰*	۶۶۷*	۷۰۷*	۵۹۶*	۷۳۴*	۷۳۴*	۸۰۴*	۱	۸۰۰*	۵۱۷*	۹۰۶*	۴
۶۱۴*	۷۴۲*	۶۵۵*	۷۱۸*	۸۱۶*	۷۷۵*	۷۵۵*	۷۶۸*	۸۳۷*	۸۵۲*	۱	۸۰۴*	۷۳۶*	۵۴۲*	۹۰۱*	۵
۷۸۵*	۷۵۲*	۷۷۹*	۸۹۶*	۸۸۸*	۸۹۶*	۹۱۹*	۹۳۳*	۹۱۵*	۸۵۲*	۱	۷۳۴*	۶۸۱*	۶۳۱*	۸۴۱*	۶
۶۴۹*	۶۰۴*	۶۵۷*	۷۵۱*	۷۴۲*	۷۴۴*	۷۵۶*	۷۸۳*	۹۱۵*	۸۳۷*	۱	۷۳۴*	۶۳۰*	۵۵۹*	۸۰۴*	۷
۷۶۶*	۷۳۹*	۷۳۰*	۸۳۴*	۸۳۵*	۸۵۳*	۷۸۸*	۷۸۳*	۹۳۳*	۷۶۸*	۵۹۶*	۵۹۸*	۵۹۵*	۵۹۵*	۷۴۱*	۸
۷۵۳*	۷۳۳*	۷۶۷*	۸۹۳*	۸۷۷*	۸۷۹*	۱	۷۸۸*	۷۵۶*	۹۱۹*	۷۵۵*	۷۰۷*	۶۵۸*	۵۹۰*	۷۸۵*	۹
۸۹۹*	۸۹۱*	۹۱۲*	۹۵۲*	۹۱۷*	۱	۸۷۹*	۸۵۳*	۷۴۴*	۸۹۶*	۷۷۵*	۶۶۷*	۶۰۰*	۶۰۲*	۷۶۷*	۱۰

۱	۱	۷۷۸*	۵۴۹*	۶۳۰*	۶۸۰*	۸۱۶*	۸۸۸*	۷۴۲*	۸۳۵*	۸۷۷*	۹۱۷*	۸۸۵*	۷۶۵*	۷۹۶*	۷۵۰*
۲	۲	۷۷۰*	۶۶۴*	۶۳۶*	۶۵۰*	۷۱۸*	۸۹۶*	۷۵۱*	۸۳۴*	۸۹۳*	۹۵۲*	۸۸۵*	۸۹۰*	۷۴۷*	۸۳۱*
۳	۳	۷۱۴*	۶۲۹*	۶۰۲*	۵۹۱*	۶۵۵*	۷۷۹*	۶۵۷*	۷۳۰*	۷۶۷*	۹۱۲*	۷۶۵*	۸۹۰*	۷۴۶*	۷۵۰*
۴	۴	۵۹۸*	۴۷۲*	۴۳۴*	۵۳۵*	۶۱۴*	۷۸۵*	۶۴۹*	۷۶۶*	۷۵۳*	۸۹۹*	۷۵۰*	۸۳۱*	۷۴۶*	۷۹۵*
۵	۵	۷۵۷*	۹۰۲*	۹۰۲*	۹۰۶*	۹۰۱*	۸۴۱*	۸۰۴*	۷۴۱*	۷۸۵*	۷۶۷*	۷۷۸*	۷۷۰*	۷۵۰*	۷۹۵*

۱. مولفه مسئولیت پذیری فردی (۲. هویت ملی ، ۳. خودآگاهی ، ۴. آینده نگری ، ۵. خود توسعه ای)

۶. مسئولیت پذیری اجتماعی (۷. دیگر خواهی ، ۸. توسعه پایدار ، ۹. وفاق اجتماعی)

۱۰. مسئولیت پذیری حرفه ای (۱۱. دانش حرفه ای ، ۱۲. اخلاق حرفه ای ، ۱۳. وجدان کاری، ۱۴. نقد و انتقاد پذیری، ۱۵.

یادگیری مادام العمر)

$P < 0.05$ *, $P < 0.01$ **

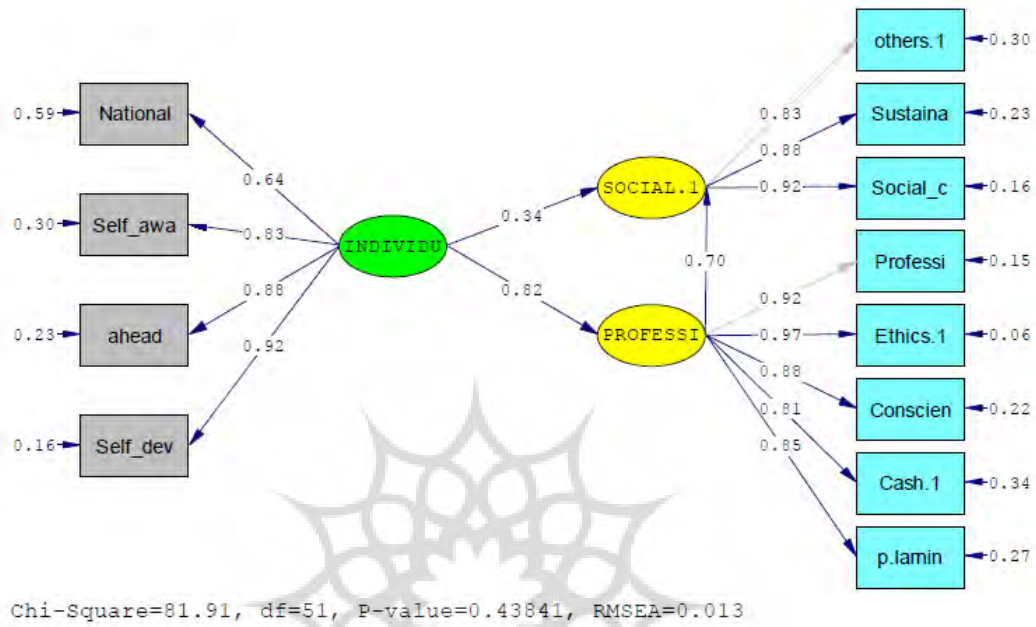
همانطور که شوماخر و لومکس^۱ (۱۳۸۸) توضیح داده‌اند در طول فرایند تعیین^۲ مدل، پژوهشگر متغیرهای داخل مدل را بر مبنای نظریه یا پژوهش تعیین می‌کند، اما امکان اشتباه در ادغام یا حذف متغیرها در مدل وجود دارد. آنها اظهار داشته‌اند: «اگر شاخص‌های برازش مدل اولیه به اندازه لازم قوی نبود، مرحله بعدی اصلاح مدل و در پس آن ارزیابی مدل اصلاح شده است». با توجه به مدل اولیه و یافته‌های به دست آمده در مرحله کیفی در مورد روابط بین متغیرها، مدل چندین بار با حذف روابط ضعیف، اصلاح شد. مدل زیر به دلیل انطباق آن با یافته‌های حاصل از تحلیل کیفی؛ مدل اولیه و مدل فرضی؛ رضایت بخش بودن

۱. Schumacker & Lomax

۲. Specification

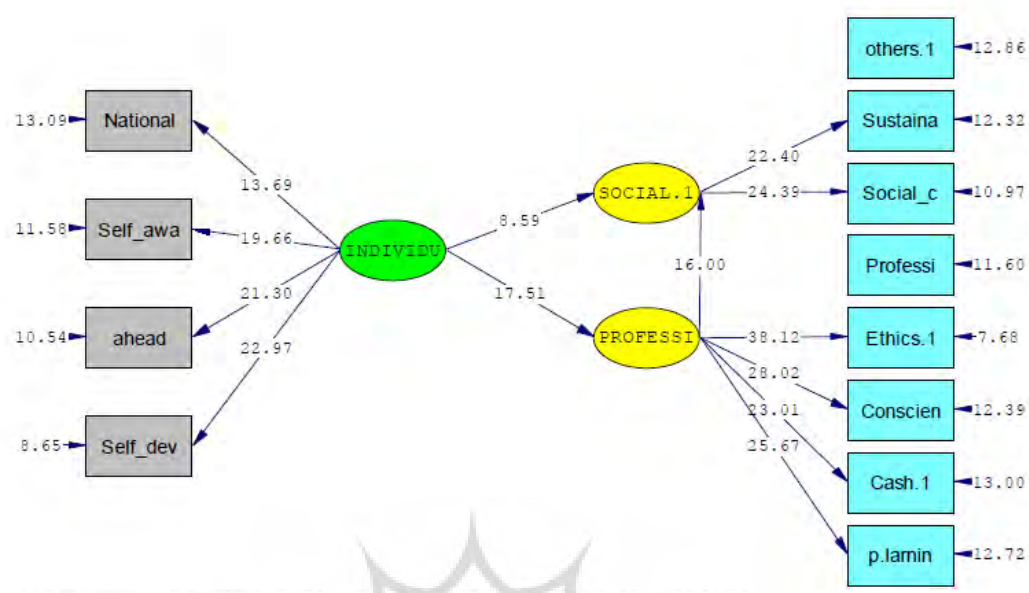

شاخص‌های برازش مدل و معنی‌دار بودن برآوردهای آماری آن، برای ارائه داده‌ها در نظر گرفته شد. و نتایج بررسی مدل مفهومی پس از تحلیل ساختاری روابط بین متغیرها به شیوه زیر محاسبه شد.

شکل ۴-۷. تخمین ضرایب استاندارد شده مدل

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Chi-Square=81.91, df=51, P-value=0.43841, RMSEA=0.013

شکل ۴-۸. تخمین حالت معناداری مدل

شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریبی (RMSEA)، شاخص نرم شده برازش (NFI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI) و شاخص نیکویی برازش (GFI) و سطح معنی داری برآوردها، بیانگر آن است که مدل با داده‌ها برازش مطلوبی دارد (جدول ۴-۱۵ را ببینید).

پژشگاه علم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله علمی و پژوهشی

میزان کفایت برازش	معیار	نام شاخص
۸۱/۹۱ (p=۰/۰۴۳۸)	مقادیر معنادار χ^2	آماره χ^2 دو (df) و معناداری آن
۱/۶۰۶	نسبت بین ۳ و ۲ و کمتر	خی دو به درجه آزادی (df) (χ^2/df) (df=۹۷)
۰/۰۱۳	$RMSEA \leq ۰/۱$	ریشه خطای میانگین مجذورات تقریبی (RMSEA)
۰/۹۹	$NFI \geq ۰/۹۰$	شاخص نرم شده برازش (NFI)
۰/۹۹	$CFI \geq ۰/۹۰$	شاخص برازش تطبیقی (CFI)
۰/۹۸	$GFI \geq ۰/۹۰$	شاخص نیکویی برازش (GFI)

نتایج جدول بالا حاکی از آن است تمامی شاخص‌ها در حد بسیار مطلوب گزارش شده‌اند و مدل با داده‌ها برازش خوبی دارد و بیانگر این است که رابطه خطی بین متغیرها وجود دارد. به عبارت دیگر کلیه مولفه‌های طراحی شده در مدل مفهومی با اصلاح روابط در متغیرهای مورد بررسی به صورت مدل ساختاری، در تشکیل سازه اصلی تحت عنوان مدل ارتقاء مسئولیت‌پذیری فردی، اجتماعی، حرفه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر اساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های منتخب مناسب ارزیابی شده است.

نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر ارائه مدلی برای ارتقاء مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی، حرفه ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مورد مطالعه: دانشگاه علوم و تحقیقات تهران) بود. بر اساس نتایج در بخش کیفی تحلیل مصاحبه ها سه مقوله اصلی: ۱) مسئولیت پذیری فردی شامل ۴ زیر مقوله فرعی (هویت ملی، خود آگاهی، آینده نگری، خود توسعه ای)، ۲) مسئولیت پذیری اجتماعی شامل ۳ زیر مقوله فرعی (دیگر خواهی، توسعه پایدار، وفاق اجتماعی) و ۳) مسئولیت پذیری حرفه ای شامل ۵ زیر مقوله فرعی (دانش حرفه ای، فرهنگ نقد و انتقاد پذیری، وجدان کاری، اخلاق حرفه ای، یادگیری مادام العمر) شناسایی شدند. همچنین در بخش کمی ۳۷۹ پرسشنامه در تحلیل نهایی لحاظ گردید. در مورد مولفه مسئولیت پذیری فردی بهترین میانگین برای مولفه آینده نگری ($M= 5/08$). در مورد مولفه مسئولیت پذیری اجتماعی بهترین میانگین برای مولفه دیگر خواهی ($M= 4/65$) و همینطور در مورد مولفه مسئولیت پذیری حرفه ای بهترین میانگین برای مولفه یادگیری مادام العمر ($M= 4/61$) بود.

نتایج به دست آمده با پژوهش های کاریما و دیگران (۲۰۰۶) که نشان داده شده دانشگاه ها به مثابه سایر بخش های اقتصادی، در قبال جامعه مسئول و پاسخگو هستند، تا جایی که واژه دانشگاه پاسخگو را برای مؤسسات آموزش عالی مطرح می نمایند. همچنین با پژوهش نجاتی و دیگران (۲۰۱۱) که با مطالعه ۱۰ دانشگاه برتر دنیا نتیجه گرفتند که این دانشگاه ها به صورت بسیار وسیعی به دنبال توسعه مسئولیت پذیری اجتماعی درونی هستند و دانشگاه ها با داشتن مسئولیت پذیری در قبال جامعه و مشتریان مستقیم خود (دانشجویان) نقشی اساسی در پرورش فرهنگ پاسخ گویی دارد همسو می باشد، همچنین با پژوهش فضل الهی (۱۳۹۴) با عنوان مسئولیت پذیری دانشجویان؛ عوامل تأثیرگذار و اولویت ها، مسئولیت پذیری دانشجویان را نمود عینی نحوه عملکرد و رفتار متولیان امور فرهنگی و تربیتی به ویژه استادان و کارکنان دانشگاه ها می داند، همسو می باشد. همچنین محمدی مهر و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان جستاری بر شایستگی های مورد نیاز یادگیری مادام العمر در دانشجویان پزشکی عمومی به این نتیجه رسیدند، پنج درو نمایه تحت عناوین ((آگاهی و نگرش به پویایی علم و دانش، مهارت یادگیری خود راهبر، مهارت تخصصی مبتنی بر مشاهده، مهارت ارتباط حرفه ای و مهارت یادگیری تلفیقی را عنوان شایستگی های مورد نیاز برای دانشجوی پزشکی عمومی جهت یادگیری مادام العمر می باشند. که با نتایج پژوهش حاضر همسو می باشد.

یافته های این مطالعه شناخت نسبی در مورد انواع مسئولیت پذیری (فردی، اجتماعی، حرفه ای) و مولفه های آن ایجاد کرد که می تواند مورد توجه متولیان و دست اندر کاران قرار گیرد. با توجه به مواردی که شناسایی شد و همینطور بررسی وضعیت موجود این مولفه ها در بین نمونه آماری، می توان گفت توجه و اقداماتی برای آموزش، ایجاد و توسعه ی مولفه های مورد تاکید این پژوهش حداقل به صورت مدون و برنامه ریزی شده وجود ندارد در چنین حالتی به نظر می رسد بیشترین تأکیدات در حوزه تحصیلات تکمیلی هم از طرف دانشجویان و هم از طرف دانشگاه بر مدرک گرایی می باشد و دانشجویان در دوران تحصیلات تکمیلی خیلی متاثر از فضا و برنامه های آموزشی دانشگاه نیستند. یافته های تحقیق نشان داد که در هر سه بعد مسئولیت پذیری فردی، اجتماعی و حرفه ای نیاز به ارتباطات بیشتری بین فضای بیرون و درون دانشگاه برای نهادینه کردن مسئولیت پذیری در دانشجویان می باشد. در واقع دانشگاه چه به صورت رسمی و چه به صورت غیر رسمی باید موقعیت های پاسخگو بودن را در هر سه بعد مسئولیت پذیری برای دانشجویان ایجاد کند که زمینه این امر همانطور که فضل الهی (۱۳۹۴) در "تحقیقی با عنوان

مسئولیت پذیری دانشجویان؛ عوامل تأثیرگذار و اولویت ها" نمود عینی نحوه عملکرد و رفتار متولیان امور فرهنگی و تربیتی به ویژه استادان و کارکنان دانشگاه هاست، که دامنه این رفتار ها می تواند شامل مواردی از قبیل اعتماد اساتید بر توانمندی ها و تلاش دانشجویان، نحوه برخورد اساتید با مسئولیتها و تکالیف درسی دانشجویان، میزان مسئولیت پذیری مدیران و کارکنان و اساتید دانشگاه، برنامه های درسی پنهان (اعمال و رفتار استادان، کارکنان و ...)، نحوه ارزشیابی اساتید از دانشجویان، مسئولیت پذیری والدین در قبال فرزندان، عدالت آموزشی و پرهیز از تبعیض و خویشاوندنوازی اساتید، مشارکت دانشجویان در کارهای گروهی مانند انجمن، بسیج و ...، مشارکت دانشجویان در برنامه ریزی و تصمیم گیری ها، احساس امنیت اجتماعی توسط دانشجویان و در دانشگاه باشد. در واقع در دانشگاه ها باید آموزش و برنامه های درسی مرتبط با مسئولیت پذیری وجود داشته باشد طوری که این آموزش ها و برنامه ها بتوانند عملاً شناختها، عواطف و مهارتهای لازم را در فراگیران به وجود آورد؛ و طی آن یادگیرندگان از آگاهی ها و مهارت های عقلانی برای کسب شناخت انواع مسئولیتهای فردی و اجتماعی برخوردار شوند. به علاوه واجد عواطف و نگرشهای مثبت در زمینه پذیرش انواع مسئولیتهای اجتماعی شده و در نهایت، توانمندی های لازم را برای اقدام به انواع وظایف و مسئولیتهای اجتماعی کسب کنند.

مدل نهایی تحقیق که با استفاده از داده های میدانی نیز اعتباری یابی گردید حاکی از تاثیر مستقیم مسئولیت پذیری فردی بر مسئولیت پذیری اجتماعی و مسئولیت پذیری حرفه ای و همینطور تاثیر با واسطه و غیر مستقیم می باشد. مبتنی بر این مدل و همینطور ویژگی های روانی - شناختی مسئولیت پذیری فردی می توان گفت یکی از رسالت های اصلی دانشگاه در این ارتباط، توجه به بعد نگرشی و درونی کردن ابتدا ابعاد مسئولیت پذیری فردی به عنوان نه تنها به عنوان پیش نیاز و شرط لازمه دیگر ابعاد مسئولیت پذیری می باشد، بلکه لازمه اهداف آموزشی و تربیتی دانشگاه نیز می باشد. بر این اساس یافته های تحقیق پیشنهادت زیر جهت کاربست در موقعیت های پژوهشی و جامعه آماری آن مطرح می شود.

- پیشنهاد می شود متولیان و دست اندرکان دانشگاه به تفویض مسئولیت های آموزشی بیشتر، برگزاری کارگاه ها و همایش های مختلف در این زمینه، و همینطور ارتباط بیشتر با حوزه صنعت و محیط های کاری زمینه های مسئولیت پذیری را در بین دانشجویان بیشتر ایجاد کنند.
- با توجه به جنبه های روانی و نگرشی مسئولیت پذیری فردی، پیشنهاد می شود در حوزه نگرشی در این زمینه با سازو کار های فرهنگی و نمادین بیشتر تاکید شود
- پیشنهاد می شود مولفه های ملی - اسلامی در دانشگاه ها به شیوه ها و ابزار های مختلف جهت تاکید بر هویت ملی در دانشجویان پررنگ تر و بیشتر مورد تاکید قرار گیرد.
- پیشنهاد می شود با توجه به اهمیت مسئولیت پذیری اجتماعی، دانشگاه با ایجاد کانال های ارتباطی متنوع و تسهیل سازی فرایند اطلاعات زمینه اعتماد سازی و احترام متقابل را برای دانشجویان ایجاد کند.
- پیشنهاد می شود دانشگاه ضمن توجه به تفاوت های فردی و قومی، با ایجاد تشکل ها و همینطور ایجاد پروژه های تیمی زمینه انسجام و وفاق اجتماعی بیشتر را در بین دانشجویان ایجاد کند.

- با توجه به اهمیت تخصص و مهارت آموزی در دوره دانشگاه ، پیشنهاد می شود دانشگاه علاوه بر دانش ، زمینه آشنایی دانشجویان را با استاندارد های حرفه ای مشاغل گوناگون آشنا کنند.
  - با توجه به فرایند تغییرات فزاینده در دنیای مشاغل ، پیشنهاد می شود دانشگاهها علاوه بر آموزش های رسمی زمینه آموزش های غیر رسمی و خارج از محیط دانشگاه را برای دانشجویان فراهم کنند و دانشجویان را به سمت یادگیری مادام العمر و مستقل سوق دهند.
- همچنین با توجه به تاثیرگذاری فاکتورهای متعدد بر حوزه های رفتاری در علوم انسانی، پیشنهاد می شود در تحقیقات آتی به بررسی عوامل و موانع مسئولیت پذیری دانشجویان در دانشگاه مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

- اکبری نژاد، ایراندخت(۱۳۸۷). بررسی تأثیر آموزش مهارت های اجتماعی بر عزت نفس و مسئولیت پذیری دانش آموزان دختر سال دوم متوسطه شهرستان کهگلویه (دهدشت). پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان.
- حریری، فاطمه (۱۳۸۷). مقایسه ی احساس گناه، بلوغ اجتماعی و مسئولیت پذیری بین نوجوانان بزهکار و عادی شهر اهواز. پایان نامه ی کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
- خواجه نوری، بیژن و مساوات ، ابراهیم و ریاحی ، زهرا(۱۳۹۳). رابطه ی سبک زندگی و مسئولیت پذیری فردی و اجتماعی ، جامعه پژوهشی فرهنگی ، پژوهشگاه علوم انسانی ، سال پنجم، شماره چهارم صص ۱۹-۳۶
- خوشبین، یوسف (۱۳۹۱). بررسی مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان و عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم اجتماعی و ارتباطات.
- رحیمی ، حمید و محمدیان ، آسیه (۱۳۹۴). تحلیل روابط ساده و چندگانه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با میزان مسؤلیت پذیری دانشجویان دانشگاه، فصلنامه ی مطالعات توسعه ی اجتماعی - فرهنگی، دوره ی چهارم، شماره ی ۱ ، صفحات ۹۴
- سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۸۹). مسؤلیت پذیری اجتماعی در برنامه ی درسی کنونی دوره ی ابتدایی، مجله دانشگاه تربیت مدرس، شماره ی ۱، صص ۹۵-۱۱۴
- سروش، مریم(۱۳۹۱). احساس مسؤلیت فردی و اجتماعی، دیگر خواهی و اعتماد اجتماعی مطالعه نوجوانان شیراز. فصلنامه جامعه شناسی کاربردی. ۲۰. ۲۳.
- سلاجقه ، آزیتا و صفری ، ثنا (۱۳۹۴). رابطه اخلاق حرفه ای با عملکرد استادان دانشگاه. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال دهم، شماره

شافعی، رضا و عزیزی، نعمت اله (۱۳۹۲). مطالعه وضعیت مسئولیت پذیری اجتماعی سازمانی در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی غرب کشور. فصلنامه رفتار سازمانی در آموزش و پرورش. سال اول. شماره ۲.

عزیزی، نعمت اله (۱۳۹۰). اخلاق حرفه ای در آموزش عالی: تأملی بر راهبرد های بهبود استانداردهای اخلاقی در آموزش شهای دانشگاهی، فصلنامه ی راهبرد فرهنگ، شماره هشتم و نهم.

کردلو، منیژه (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیرین و جوانان دبیرستانی در خانه و مدرسه. مجلات روان شناسی و علوم تربیتی، رشد مدرسه، شماره ۱۳.

محمدی، رضا و همکاران (۱۳۸۴). ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی. سازمان سنجش آموزش کشور. تهران.

Ahmadi F. (۲۰۱۳). Evolution Factors Impact on Professional Ethics in Service Organization. *Ethics in Science & Technology*; ۸(۳): ۵۵-۴۲. (In Persian)

Gammon, J. & Morgan, S.H. (۲۰۰۵). A study to ascertain the effect of structured student tutorial support on student stress, Self-esteem and coping Nurse Education in Practice, Volume ۵, Issue ۳, May ۲۰۰۵, Pages ۱۶۱-۱۷۱.

Golob, U. Bartlett, J.L. (۲۰۰۷) "Communicating about Corporate Social Responsibility: A Comparative

Hasani M, Heidari GH. (۲۰۱۴). Modeling of Islamic Ethics Structure on Social and Individual Responsibility: Test of Mediating the Role of Culture. *Human resource management journal*. (In press). (In Persian).

Hedger, M. Parboteeah, K.P. (۲۰۱۰) "Creativity in Innovative Projects: How Teamwork Matters". *J. Eng. Techno Manage*. ۲۴. ۱۴۸-۱۶۶.

Henderson, J.C. (۲۰۰۷) "Corporate Social Responsibility and Tourism: Hotel Companies in Phuket, Thailand, Aafter the Indian Ocean Tsunami", *Hospitality Management* ۲۶, ۲۲۸-۲۳۹.

Klose, P. & Tinius, T. (۲۰۰۴). A Self-esteem group at an inpatient psychiatric hospital. *Journal of Psychosocial Nursing and mental Health Service*. ۳۰(۷) ۵-۹.

Mergler A., Spencer F. M. and Patton W. A. (۲۰۰۷) Responsibility, Emotional Intelligence and Self. *The Australian Educational and Developmental Psychologist*, Vol. ۲۴, No. ۱, p: ۵-۱۸.

Moshabaki A, Khalili Shojaei V. (۲۰۱۱). Investigating the Relationship between Organization Culture and Corporate Social Responsibility (CSR). *Journal of applied sociology the University of*

Nejati M, Shafaei A, Salamzadeh Y, Daraei M. (۲۰۱۱) Corporate social responsibility and universities: A study of top ۱۰ rrr dd rrrrrr rrr'''' ee tttt e. *African Journal of Business Management*; ۵(۲): ۴۴۰-۷۷۷.